

Język polski, klasa III, 18.11.2020r.

**Temat: Stylistyczne nacechowanie tekstu (cz. II).**

### **Leksykalne środki stylistyczne**

Wśród leksykalnych środków stylistycznych warto zwrócić uwagę na słownictwo nacechowane stylistycznie o ograniczonym zakresie użycia oraz na tropy.

**Nacechowane środki leksykalne** możemy podzielić na kilka kategorii.

#### **Słownictwo reprezentujące poszczególne style funkcjonalne polszczyzny**

Definicja: Kancelaryzmy

To wyrazy i wyrażenia charakterystyczne dla stylu urzędowego, a więc pojawiające się w regulaminach, instrukcjach, przepisach, np. *upraszać, uiścić, organ, paragraf, usługobiorca, niezwłocznie*.

Definicja: Kolokwializmy

To słowa używane tylko w stylu potocznym; posługiwanie się nimi w sytuacjach formalnych jest niestosowne i traktowane jest jako błąd stylistyczny, np. *kumpel, ciuchy, bajzel, przynudzać, zbaranieć, wałkoń, wredny*.

Definicja: Poetyzmy

To słowa i wyrażenia spotykane tylko w stylu artystycznym, np. *goreć, niwa, białoskrzydły*.

#### **Słownictwo o ograniczonym zasięgu chronologicznym**

Definicja: Archaizmy

To wyrazy dawne, które wyszły już z użycia, np. *gospodzin, stągiew, samotrzeć, bydlić*.

Definicja: Wyrazy modne

Szczególnie nadużywane przez użytkowników języka, np. *kultowy*, *profesjonalny*, *kreatywny*, *globalny*, *projekt*, *integracja*, *formuła*, *image*.

### **Słownictwo ekspresywne**

Nacechowane emocjonalnie sygnalizuje stosunek (pozytywny lub negatywny) nadawcy do treści wypowiedzi. Najczęstsze emocje, które można ujawniać za pomocą słownictwa, to ironia, lekceważenie, pogarda. Wyrazy mogą też uchodzić za żartobliwe, pieszczotliwe, obelżywe lub wulgarne.

### **Słownictwo o ograniczonym zasięgu terytorialnym**

Definicja: Wyrazy gwarowe

To elementy językowe pojawiające się w mowie mieszkańców wsi znajdujących się na określonym terytorium; przykładem mogą być wyrazy używane w gwarze podhalańskiej: *bryndza*, *kierpce*, *perć*, *upłaz*, *wierch*.

Definicja: Regionalizmy

To wyrazy charakterystyczne tylko dla mieszkańców (również wykształconych) określonego regionu Polski, np. do regionalizmów wielkopolskich zaliczamy następujące wyrazy: *modrak* ‘chaber’, *sklep* ‘piwnica’, *pyry* ‘ziemniaki’, *petronelka* ‘biedronka’.

### **Tropy**

Szczególnie cenione i znane już od czasów antycznych w stylistyce są **tropy**, czyli niezwykle użycia wyrazów. Ich istota tkwi w przekształceniu znaczeń słów. Oto najważniejsze z nich.

Definicja: Metafora

Przeniesienie nazwy jednego przedmiotu na drugi przez skojarzenie dwóch zjawisk, dostrzeżenie ich podobieństwa lub innych cech

wspólnych, np. *śliski temat, płonąć gniewem, słodko się uśmiechać*. Metafory stosowane są po to, by ozdobić wypowiedź, ale pełnią też funkcję poznawczą. Dzięki operowaniu konkretem pomagają nadawcy w opisanu, a odbiorcy – w zrozumieniu pojęć abstrakcyjnych.

Definicja: Animizacja

Przypisywanie przedmiotom, zjawiskom przyrody lub pojęciom abstrakcyjnym cech istot żywych, np. *jęczący gaj, ziemia troszczy się, miasto śpi*.

Definicja: Personifikacja

Przypisywanie zwierzętom, roślinom, przedmiotom, zjawiskom lub pojęciom abstrakcyjnym cech ludzkich, np. *ptaki toczyły zżarte dyskusje, kwiaty szeptały z wielkim przejęciem*.

Definicja: Metonimia

Jest odmianą metafory; sprowadza się do zastąpienia jednej nazwy inną, przy czym obie nazwy związane są relacjami przyczynowo-skutkowymi, np. przedmiot zamiast użytkownika (*dobre pióro zamiast dobry pisarz*); autor zamiast dzieła (*oglądać Matejkę zamiast oglądać obraz Matejki*), miejsce zamiast wydarzenia (*Smoleńsk bardzo poróżnił Polaków zamiast Katastrofa smoleńska bardzo poróżniła Polaków*), część ciała zamiast jej funkcji (*mieć wrażliwe ucho zamiast mieć wrażliwy słuch*).

Definicja: Hiperbola

To przesadny, wyolbrzymiający, przejaskrawiony opis osoby, przedmiotu lub zjawiska, np. *pęknąć ze śmiechu, umierać z ciekawości*. Hiperbola umożliwia nadawcy wyrażenie skrajnych emocji i służy wywołaniu takiego samego stanu u odbiorcy.

Definicja: Litota

Jest przeciwieństwem hiperboli, czyli celowym pomniejszaniem znaczenia jakiejś osoby, przedmiotu lub zjawiska, np. zamiast *dużo* – *niemało*, zamiast *bałagan* – *nieład, nieporządek*.

## Definicja: Peryfraz

To zastąpienie słowa oznaczającego osobę, przedmiot, czynność lub cechę wyrażeniem wielowyrazowym, bardziej rozbudowanym, np. *pensjonariusz zakładu karnego* – zamiast *więzień*; *ojczyzna Homera* zamiast *Grecja*. Dzięki peryfrazie wypowiedź może stać się bardziej uroczysta i patetyczna, ale też rozwlekła. Szczególnym przypadkiem peryfrazy jest **eufemizm**, czyli zastąpienie dosadnego, drastycznego lub nieprzyzwoitego wyrazu, wyrażenia lub zwrotu innym sformułowaniem, np. *mokra robota* – zamiast *zabójstwo*, *zamknąć oczy* – zamiast *umrzeć*.

## Definicja: Oksymoron

Polega na zestawieniu wyrazów sprzecznych znaczeniowo, np. *zimne słońce*, *żywy trup*.

## Ćwiczenie 5

zadanie interaktywne

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

## Ćwiczenie 6

W podanych przykładach wskaż i nazwij tropy stylistyczne.

- Po pierwszej połowie meczu prowadzi Polska.
- Umyłam już okno, wytrzepałam dywan i umyłam podłogę. Chyba skonam ze zmęczenia!
- Książka ta wiedzie nas przez najtrudniejsze zakamarki wiedzy o kosmosie.
- Byłam wczoraj na wystawie prac malarskich mojego sąsiada. Sądzę, że są niebrzydkie.
- Na dworze jest ciemno i ponuro, a niebo płacze już od dwóch dni.
- W kawiarni panował cichy hałas.
- Ludzie w jesieni życia chętnie oglądają telewizję.
- Reprezentantka Polski rozegra mecz z pierwszą rakieta światła.
- Tysiąc razy już cię prosiłam, żebyś przyszyła guzik.

uzupełnij treść

Ćwiczenie 7

zadanie interaktywne

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

zadanie interaktywne

- 
- 

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9

Utwórz peryfrazy królów, których widzisz na portretach.



Bolesław I Chrobry

Jan Matejko, Bolesław I Chrobry, 1890-1892, domena publiczna



Władysław Łokietek

Jan Matejko, Władysław Łokietek, 1890-1892, licencja: CC BY-SA  
3.0



Kazimierz III Wielki

Jan Matejko, Kazimierz III Wielki, 1890-1892, Muzeum Narodowe we Wrocławiu, domena publiczna



Władysław II Jagiełło

Jan Matejko, Władysław II Jagiełło, 1890-1892, domena publiczna





Stefan Batory

Jan Matejko, Stefan Batory, 1890-1892, domena publiczna



Stanisław August Poniatowski

Jan Matejko, Stanisław August Poniatowski, 1890-1892, domena publiczna

uzupełnij treść

Ćwiczenie 10

Zgromadź jak najwięcej eufemizmów czasowników *kłamać*, *kraść*, *umrzeć*.

uzupełnij treść

Ćwiczenie 11

W podanych fragmentach przemówień Jana Pawła II wskaż metafory:

- *Bogurodzica* jest najstarszym pomnikiem polskiej literatury (03.06.1979).
- Mówiąc do was, młodych, w ten sposób pragnę przede wszystkim spłacić dług, jaki zaciągnąłem wobec tego wspaniałego dziedzictwa ducha, jakie zaczęło się od *Bogurodzicy* (3 czerwca 1979).
- Kościół woła w dniu dzisiejszym (3 czerwca 1979).
- Przyjdź, Duchu Święty, napełnij serca Twoich wiernych i zapal w nich ogień Twojej miłości (3 czerwca 1979).
- Budujcie i umacniajcie na polskiej ziemi cywilizację miłości (3 czerwca 1997).
- Ksiądz Antoni strasznie zmizerniał, odkąd mnie tu nie ma. Ksiądz Antoni ma ogromną pasję [...] – po prostu go ta pasja zjada (8 czerwca 1979).

uzupełnij treść  
Ćwiczenie 12.1

Do poniższych słów dopisz wyraz będący nazwą koloru tak, by utworzyć ustabilizowane w polszczyźnie wyrażenie o charakterze oksymoronu. Uwaga: z rzeczownikiem *złoto* można połączyć dwie nazwy kolorów, w wyniku czego utworzą się dwa różne wyrażenia.

- diament
- migdały
- kruk
- noce
- krew
- złoto
- węgiel

uzupełnij treść  
Ćwiczenie 12.2

Objaśnij znaczenie wszystkich utworzonych wyrażen.

Ćwiczenie 13

zadanie interaktywne

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

## Ćwiczenie 14

Poniższe kancelaryzmy zastąp wyrazami lub wyrażeniami neutralnymi, typowymi dla codziennej komunikacji:

- wstąpić w związek małżeński,
- uiścić opłatę,
- nabyć towar,
- nawiązać stosunek pracy,
- środek płatniczy,
- dokonać odbioru.

uzupełnij treść

### **Tropy i figury semantyczne**

Tropy i figury semantyczne często są wykorzystywane w działaniach perswazyjnych, np. w kaznodziejstwie, polityce i marketingu. Takie zabiegi przyciągają uwagę odbiorców i skupiają ją na komunikacie. Dzięki swojej atrakcyjności silniej też oddziałują na wyobraźnię i emocje adresatów.

## Ćwiczenie 15

Współcześni restauratorzy coraz częściej decydują się na operowanie nazwami potraw, które oddziałują na zmysły i wyobraźnię klienta. W tym celu posługują się słownictwem ekspresywnym i tropami stylistycznymi, np. *Aksamitny krem z białych warzyw ze śmietankową chmurką; Połudwica z grilla na kurkowym łożu z tagiatelle szpinakowym uperfumowanym czosnkiem; Plastry wędzonego oscypka przekładane słonecznymi pomidorami, podane na lustrze sosu malinowo-buraczanego; Rozśpiewany deser na lekkim rauszu.* Przeredaguj menu w taki sposób, by każda nazwa potrawy zawierała jakiś trop stylistyczny.

### **Przystawki**

1. Śledź z cebulą
2. Sałatka grecka

## Zupy

1. Pomidorowa ze śmietaną
2. Zupa grzybowa (zmiksowana)
3. Żurek

## Dania główne

1. Schabowy z kapustą i ziemniakami
2. Kurczak, surówka i frytki
3. Kaczka z owocami, kluski śląskie, czerwona kapusta
4. Rolady wołowe z kaszą i buraczkami
5. Łosoś z gotowanymi warzywami i ryżem
6. Makaron z sosem pieczarkowo-mięsnym

## Desery

1. Szarlotka
2. Naleśniki z serem i polewą
3. Lody z owocami

uzupełnij treść

Ćwiczenie 16

Producenci farb do wnętrza, aby nazwać kolory swoich produktów, posługują się m.in. wyrażeniami synestezyjnymi, które oddziałują jednocześnie na różne zmysły odbiorcy. Nawiązują one do zmysłu słuchu, np. *wyciszony beż*, smaku: *gorzki żółty*, *pikantne chili*, lub zapachu: *zapach pomarańczy*. Wykorzystaj synestezję, aby wymyślić, wymyśl nazwy dla barwy zielonej.

uzupełnij treść

## Składniowe środki stylistyczne

Stylistyczne nacechowanie tekstu można również osiągnąć dzięki zastosowaniu środków składniowych (figur retorycznych). Wśród nich wyróżniamy figury myśli, czyli środki służące intelektualnemu, emocjonalnemu i estetycznemu wzmocnieniu treści, oraz figury słów, czyli szczególne zestawienia wyrazów, przyciągające uwagę odbiorcy.

## Figury myśli

### Definicja: Porównanie

To zestawienie dwóch przedmiotów osób lub zjawisk na podstawie jakiejś wspólnej cechy, np. *zdrowy jak rydz, blady jak ściana, buty jak kajaki, wygląda jakby kij połknął*. Bardzo rozbudowane porównania nazywamy homeryckimi – od imienia Homera, który taki zabieg stosował w *Iliadzie* i *Odysei*.

Porównania składają się z dwóch członów połączonych słowami: *jak, jakby, jak gdyby, niby, niczym, niż* (tego wyrazu używamy wtedy, gdy pierwszy człon porównania przyjmuje postać przymiotnika w stopniu wyższym), np.:

*Był tak czarny jakby wyszedł dopiero z kopalni.*

*Wypracowania gimnazjalistów uznano za ciekawsze niż prace licealistów.*

### Definicja: Apostrofa

To uroczysty zwrot do osoby, bóstwa, przedmiotu lub zjawiska. Silnie oddziałuje na odbiorcę i nadaje wypowiedzi patosu. Jest środkiem stylistycznym wykorzystywanym w stylu artystycznym, tekstach religijnych (np. początek „Modlitwy pańskiej”: *Ojcze nasz* lub „Pozdrowienia anielskiego”: *Zdrowaś Mario*), jak i w wypowiedziach, których głównym celem jest perswazja (*Rodacy!*; *Drodzy Rodzice!*).

### Definicja: Antyteza

Polega na posłużeniu się przeciwstawnymi znaczeniowo wyrazami lub wyrażeniami, np. *mały batonik – wielka przyjemność; Zima wasza – wiosna nasza*.

### Definicja: Pytanie retoryczne

Nie wymaga odpowiedzi. Zadawane jest po to, by wyrazić treści oczywiste i doskonale znane słuchaczowi, np. *Czy syty zrozumie głodnego?, Jak można było żyć w kraju zrujnowanym wojną?*.

## Definicja: Ironia

To użycie wyrazu lub wyrażenia w znaczeniu przeciwnym do ustabilizowanego. W wyniku zastosowania ironii zachodzi sprzeczność między dosłownym sensem wypowiedzi a ukrytym zamiarem nadawcy, np. *Genialny matematyk z tego twojego brata: nie odróżnia koła od okręgu.*

## Figury słów

### Definicja: Epitet

To wyraz określający rzeczownik, uwydatniający właściwości osoby, przedmiotu i zjawiska, np. *wysoka dziewczyna, zniszczona książka, wiosenny deszcz.* Dzięki epitetom nadawca może też ujawnić swój stosunek do przedmiotu wypowiedzi, np. *zabawna dziewczyna, interesująca książka, uciążliwy deszcz.*

### Definicja: Elipsa

Polega na pominięciu jakiegoś elementu w zdaniu. Dzięki kontekstowi to przekształcenie nie powoduje jednak zakłóceń w zrozumieniu komunikatu, a umożliwia przekazanie go w skondensowanej formie, np. *Zmęczony?* (zamiast: *Jesteś zmęczony?*); *Smutek.* To ta jesienna pogoda (zamiast: *Ogarnął mnie smutek. Wywołała go jesienna pogoda*).

### Definicja: Nagromadzenia

To zamierzone powtórzenia konstrukcji składniowych. Mogą one przybierać postać **anafory**, czyli powtórzeń wyrazów lub wyrażeń na początku wypowiedzi lub fraz (*Wędrówki górskie fascynowały mnie od dziecka. Wędrówki górskie odprężają mnie i paradoksalnie likwidują zmęczenie fizyczne. Wędrówki górskie już niedługo będą dla mnie sposobem zarabiania na chleb*) lub **epifory**, czyli powtórzeń wyrazów lub wyrażeń na końcu wypowiedzi lub fraz (*Entuzjazm do pracy – znikł, satysfakcja z pracy – znikła, chyba pora zmienić zajęcie*). Oba zabiegi mają związek z **paralelizmem składniowym**, czyli podobną budową wypowiedzi (*socjolekt to społeczna odmiana*

*języka, dialekt to regionalna odmiana języka*). Wymienione tu zabiegi porządkują wypowiedź, rytimizują ją i skupiają uwagę odbiorcy na istotnych, zdaniem nadawcy, treściach.

Definicja: Gra słów

Polega na zestawieniu podobnie brzmiących słów – spokrewnionych etymologicznie lub odległych znaczeniowo, np. *Rząd żąda dyscypliny*.

Definicja: Szyk przestawny

To zastosowanie nienaturalnego szyku w celu uwypuklenia znaczenia pewnych słów lub treści.

Ćwiczenie 17

Dopiszcie jak najwięcej epitetów do rzeczowników: *poranek, smutek, tolerancja, fryzura*.

uzupełnij treść

Ćwiczenie 18

Zgromadź jak najwięcej haseł reklamowych, wykorzystujących:

- antytezę,
- anaforę,
- grę słów.

uzupełnij treść

Ćwiczenie 19

Treść wyrażoną zdaniami oznajmującymi sformułuj za pomocą pytań retorycznych.

- Praca daje ludziom poczucie niezależności.
- Rodzice dla dziecka powinni być największym autorytetem.
- Człowiek powinien mieć prawo do świętowania.

uzupełnij treść

Ćwiczenie 20

zadanie interaktywne



Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 21

zadanie interaktywne

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 22

Podczas lektury felietonów zamieszczanych w dziennikach i tygodnikach zwróć uwagę na ironię. Zgromadź pięć przykładów użycia tego środka językowego.